

ظلم ستیزی و حمایت مظلوم در ادبیات دینی و غیردینی

دکتر مرتضی شیروودی

دانشیار گروه تمدن و سیاست اسلامی،
مرکز پژوهشی تمدن اسلامی

ستیز با ظلم و حمایت از مظلوم، سابقه‌ای به درازی تاریخ جور و ستم دارد. در واقع، هیچگاه تاریخ بشر، از بیداد تهی نبود و به موازات آن، همواره بشر در آرزوی دستیابی به عدالت، زیسته است. تحقق عدالت و حمایت مظلوم در دوره کوتاه حیات برخی انبیا و ائمه و کم‌رنگ شدن پس از آن، بشر را از یک سو، تشنه عدالت و از سوی دیگر، در آرزوی منجی عالم بشریت نگاه داشته است. مرور دوره‌های مختلف تاریخ بشر، به‌ویژه دوره معاصر، نشان می‌دهد نه تنها از کم‌وکیف ظلم کاسته نشده است بلکه بر شدت و حدت آن، افزوده شده است.

ظلم ستیزی و حمایت مظلوم در ادبیات دینی
زمانی که قایل، هابیل را کشت، ظلم متولد گشت و پس از آن، ظلم ستیزی و حمایت از مظلوم، به یک ضرورت اجتناب ناپذیر حیات انسانی تبدیل شد و هم‌زمان، دو صف حق و باطل، شکل گرفت و یک مبارزه دائمی آغاز شد. پیامبران، عالمان، اندیشمندان و پادشاهان در دو سوی این صف ایستادند و اردو کشی انسانی، به تمجید عدالت یا به توجیه ظلمت پرداختند. در این پیکار نابرابر، آنانی که سهمی از عدالت و ظلم ستیزی داشتند، به شهره باقی ماندند و آنانی که در صف شیطان قرار گرفتند، مال و مقام دنیا بردند اما مورد لعن تاریخ واقع شدند. حاصل این جدال مستمر، شکل‌گیری و تداوم فقیر و غنی، حاکم و محکوم، ارباب و رعیت از یک سو و قیام‌هایی چون گنومات و مزدک و پیمان حلف‌الفضول در ایران ساسانی و عرب جاهلی بود (کواکبی، ۱۴۰۰: ۳۵).

ظلم چیست؟ و مظلوم کیست؟ ظلم، در برابر حق و عدل، قرار دارد؛ بنابراین، نقص و نقض حق، تعدی و تجاوز به عدل، ظلم است. به بیان دیگر، قرار ندادن هر چیزی در جای خود، به معنای ظلم است که در مقابل خدا، مردم، حیوان و خویش اتفاق می‌افتد؛ از این رو، هر عمل خلاف و مغایر با حقانیت و عدالت، ستم و کتنده آن، ستمگراست. تاریکی و دزدی - کفر و شرک - نفاق و ریا و... از مصادیق ظلم‌اند و خودکامگی، خودخواهی و جاه‌طلبی از ریشه‌های آن است. در قرآن، ظلم مفهوم وسیع‌تری دارد تا حدی که شامل شرک به خدا، تکذیب پیامبران، قتل نفس، اتحاد با کفار و مانند آن می‌گردد. مظلوم یا ستم‌دیده یا ستم‌کش، کسی است که مورد ستم قرار گرفته است (طالبی، ۱۳۹۶: ۲۶).

بوده اند. در همه این قیام‌های عدالت خواهانه، قدرت اجتماعی یا مردم در برابر قدرت سیاسی یا حکومت جبار قرار داشته است.

ظلم ستیزی و حمایت مظلوم در ادبیات و غیردینی

ویژگی برجسته غرب از یونان تا عصر جدید، بی دینی است. تاریخ در این دوره طولانی شاهد قیام‌ها، جنبش‌ها و انقلاب‌ها علیه امپراتورها، پادشاه‌ها و دولت‌ها بوده است. مرور اجمالی این دوره طولانی نشانه‌های زیادی در این زمینه ارائه می‌دهد:

در سال ۵۰۷ قبل از میلاد، هیپاس جبار، سرنگون شد و در پی سقوط حکومت آریستوکراتیک الیگارشی آتن، دموکراسی ایجاد شد. شورش ایونیان، نارضایتی شهرهای یونانی در آسیای کوچک (ترکیه کنونی) از حاکمان ستمگر بود که در ۴۹۳ الی ۴۹۹ قبل از میلاد روی داد. اسپارتکوس در ۷۱ قبل میلاد علیه نظام برده داری روم به پا خاست اما شکست خورد. تلاش تبلیغی پولس به پای شورش علیه امپراتور گذاشته شد و سرانجام او را در سال ۶۸ میلادی به کشتن داد (شیرودی، ۱۳۸۴: ۱۱).

شورش بارکوخبا، شورش یهودیان به رهبری شمعون بارکوخیا علیه امپراتوری روم در بین سال‌های ۱۳۲ تا ۱۳۶ میلادی بود. شورش باگودا توسط گل‌ها در سال ۲۸۶ میلادی علیه امپراتوری روم بود که توسط ماکسیمان مستبد سرکوب گردید. شورش نیکا در سال ۵۳۲ میلادی در قسطنطنیه علیه ژوستینین یکم ظالم به مدت یک هفته ادامه یافت. شورش دهقانی به مثابه یک انقلاب مردمی در ۱۳۸۱ میلادی به نظام ارباب - رعیتی انگلستان پایان داد. جنبش اصلاح دین توسط مارتین لوتر در سال ۱۵۵۵ میلادی منجر

با ظهور اسلام، ظلم ستیزی و حمایت از مظلوم، جایگاه رفیع‌تری در ادبیات دینی و انسانی پیدا کرد. آیه ۶۰ سوره حج از جمله آیاتی است که ظلم ستیزی و حمایت از مظلوم را می‌آموزاند: ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوِقِبَ بِهِ ثُمَّ تُغِي عَلَيْهِ لِيُنْصِرَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ (سخن حق) این است و هر کس به همان قدر ظلمی که به او شده در مقام انتقام برآید و باز براو ظلم شود البته خدا او را یاری می‌کند، همانا خدا را عفو و آمرزش بسیار است. آیه ترغیب خلق است برای گرفتن حق مظلوم از ظالم و نیز در این زمینه، احادیث زیادی هم داستان با قرآن هستند؛ برای مثال در حدیثی از رسول الله (ص) می‌خوانیم: مَنْ أَخَذَ لِلْمَظْلُومِ مِنَ الظَّالِمِ كَان مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ تَصَاحُبا: هر کس داد مظلوم را از ظالم بگیرد، در بهشت با من یار و همنشین باشد (المجلسی، ۱۹۹۲، ج ۷۵: ۳۵۹).

در سیره عملی معصومین (ع) نیز ظلم ستیزی و حمایت از مظلوم را در سیره معصومین (ع) زیاد دیده‌ایم. نقل کرده‌اند: زنی شکایت یکی از کارگزاران، به علی گفت. علی بگریست و گفت: بار خدایا! من فرمان نداده‌ام تا به بندگان ستم روا دارد و حقت را ترک گوید سپس فرمان عزل آن مأمور را صادر کرد (المجلسی، ۱۹۹۲، ج ۱۰۰: ۲۲۹).

در دوره ۲۵۰ ساله پس از رحلت پیامبر (ص) و به موازات ارتقا ادبیات دینی ظلم ستیزی توسط ائمه، جنبش‌های خرد و کلان اجتماعی زیادی شکل گرفت که قیام حره، نهضت کربلا، قیام مختار و جنبش نفس زکیه از آن جمله است و پس از آن نیز، قیام‌های متعددی چون علویان طبرستان و سربداران خراسان، مشروطه‌طلبان ایران و انقلاب اسلامی روی داد که له مردم مظلوم و علیه ظلم پادشاهان و استعمارگران

جنبش حقوق مردان در اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی پدید آمد و اعتراض خود را علیه تمامیت خواه ادامه داد (ای شی، ۳: ۲۰۰۷). از اواخر دهه ۱۹۸۰ جهان با موجی از جنبش‌های ضد دولتی موسوم به قدرت خلق، روبه رو شد و آن، اولین باری بود که جهان چنین ابراز عصبانیت همزمانی را تجربه می‌کرد که با ناآرامی‌های جهانی دهه ۱۹۶۰، قابل قیاس بود. اعتراضات اوایل سال ۲۰۱۱ در آمریکا علیه قوانین جدید کار صورت گرفت. جنبش میدان در اعتراض به ساخت قصر مجلل منتسب به ولادیمیر پوتین در ۲۰۱۴ روی داد. جنبش جلیقه زردهای فرانسوی یک جنبش اعتراضی بود که در سال ۲۰۱۸ در اعتراض به افزایش قیمت سوخت و مالیات روی داد که دامنه آن به کشورهایی چون بلژیک و هلند هم گسترش یافت (فرگل، ۱۳۸۰، ج ۲: ۸۶).

به پذیرش پروتستان و پایان دادن به استبداد کلیسا گردید (شیرودی، ۱۳۸۴: ۱۲).
انقلاب فرانسه پس از فراز و نشیب‌های بسیار، منجر به تغییر نظام دیکتاتوری سلطنتی به جمهوری در سال ۱۷۸۹ گردید و در پی آن، انقلاب فلیپین در ۱۸۰۰، جنگ مقدس در ۱۸۳۰، انقلاب مکزیک در ۱۹۱۰، انقلاب روسیه در ۱۹۱۷ و قیام و رشودر ۱۹۴۴ روی داد. جنبش فمینیسم که در اوایل قرن بیستم علیه تبعیض مردان در آمریکا اوج گرفت پس از جنگ جهانی دوم، رشد زیادی یافت. بی شک، تأسیس رژیم اشغالگر قدس، بزرگ‌ترین ظلم تاریخی و عظیم‌ترین عدم حمایت جهانی از مظلومین فلسطینی را به همراه آورد. (شیرودی، ۱۳۸۷: ۹۷). در دهه ۱۹۶۰ شاهد اعتراضات گسترده دانشجویی علیه بی‌عدالتی است (کردن، ۱۴۰۰: ۵).

نتیجه

اعلامیه جهانی حقوق بشر، حمایت قانونی از حقوق شهروندی را تاحدی که انسان به عنوان آخرین چاره به طغیان برضد بیداد و ستم مجبور نگردد، ضروری دانسته است. اعلامیه حقوق بشر اسلامی، حمایت از بشر را در مقابل بهره‌کشی و ظلم، مورد تأکید قرار داده است و پناهندگی را برای فرار از ظلم و نیز دخالت دولت را برای حمایت از کارگر مظلوم پذیرفته است. در واقع، اسناد بین‌المللی و اسلامی برحق دادرسی منصفانه، مجازات عادلانه، ممنوعیت شکنجه، مقابله با آپارتاید، نفی و منع تروریسم، حمایت از کودکان و زنان در برابر خشونت، منع تبعیض در آموزش و مانند آن تأکید دارند اما دولت‌ها و سازمان‌های غربی و اسلامی به دلایل متعدد داخلی و خارجی چون حق وتودر شورای امنیت سازمان ملل متحد، تعارضات حاکمیت ملی و جهانی، سهولت امکان خروج از معاهدات حقوق بشری، فقدان ضمانت اجرای مناسب و... در دفع و رفع ظلم و حمایت و مراقبت از مظلومان، توفیق چندانی نداشته‌اند.

منابع

الف - منابع فارسی

قرآن کریم

اعلامیه جهانی حقوق بشر

اعلامیه حقوق بشر اسلامی

شیرودی، مرتضی (۱۳۸۴). غرب شناسی، قم، زمزم هدایت.

شیرودی، مرتضی (۱۳۸۷). فلسطین و صهیونیسم، قم، زمزم هدایت.

طالبی، یحیی (۱۳۹۶). ظلم از دیدگاه شهید مطهری، تهران، عاصم.
فرگل، اشپیل (۱۳۸۰). تمدن مغرب زمین، ترجمه محمدحسین آریا، تهران، امیرکبیر، ج ۲.
کردن، الکساندر (۱۴۰۰). جنبش دانشجویی دهه ۱۹۶۰، ترجمه فاطمه شاداب، تهران، ققنوس.
کواکبی، عبدالرحمان (۱۴۰۰). طبیعت استبداد، ترجمه حمید عنایت، تهران، علم.
مطهری، مرتضی (۱۳۹۶). مجموعه آثار، تهران، صدرا، ج ۲۴.

ب - منابع غیرفارسی

المجلسی، محمدباقر (۱۹۹۲). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، لبنان، مؤسسة الوفاء بیروت، ج ۷۵ و ۱۰۰.

• Ashe, F (2007). The New Politics of Masculinity: Men, Power and Resistance, London, Routledge.